

JSOU INVESTICE DO VZDĚLÁVÁNÍ CESTOU K HOSPODÁŘSKÉMU RŮSTU?

Zuzana Machová

Úvod

Investice do vzdělávání jsou v současné době považovány za stěžejní nástroj pro zvyšování flexibility a profesní mobility pracovní síly, produktivity práce a pro podporu vyváženého hospodářského růstu doprovázeného zmírněním sociálních problémů. Potřeba lepší schopnosti pracovní síly přizpůsobit se makroekonomickým výkyvům je pak pociťována o to naléhavěji v dobách poklesů výkonnosti jednotlivých ekonomik.

Příspěvek hodnotí, jak se daří jednotlivým členským zemím naplňovat cíle, jež si Evropská unie vytýčila v oblasti vzdělávání, a snaží se upozornit na některé problematické oblasti, které s dosahováním takto stanovených cílů mohou souviset. Ambicí autorky není přímé zodpovězení titulní otázky, ale spíše určité zamyšlení nad tím, zda se evropská politika zaměstnanosti ubírá v oblasti vzdělávání správným směrem.

1. Lisabonský proces

Evropská strategie zaměstnanosti byla zformulována v roce 1997, kdy byla politika zaměstnanosti Amsterdamskou smlouvou včleněna mezi koordinované politiky Společenství. Do té doby byl pro potřeby trhu práce využíván pouze Evropský sociální fond. V roce 2000 se Strategie zaměstnanosti stala součástí Lisabonské strategie, která klade EU pro zvýšení konkurenceschopnosti za cíl ono již lehce zprofanované stát se do roku 2010 nejkongurenceschopnější a nejdynamičtější znalostní ekonomikou, schopnou udržitelného hospodářského růstu s více a lepšími pracovními místy a s větší sociální soudržností, přičemž v oblasti politiky zaměstnanosti byl stanoven konkrétní cíl dosažení 70% míry zaměstnanosti, dále pak 60% míry zaměstnanosti žen a 50% míry zaměstnanosti starších osob.

V roce 2004 byla pod vedením W. Koka, bývalého nizozemského předsedy vlády, vypracována zpráva, která revidovala Lisabonskou strategii a došla k závěru, že byt bylo řady průběžných cílů dosaženo, členské země se jednoduše dostatečně nesnaží, resp. jim chybí dostatek „rozhodné politické akce“ a některé cíle je třeba přehodnotit. V oblasti trhu práce skupina W. Koka doporučila zejména zaměřit se na zlepšení přizpůsobivosti zaměstnanců a firem, efektivnější investování do lidského kapitálu a vyšší podporu zaměstnanosti osob starších 50 let, z čehož do značné míry vycházely Hlavní směry zaměstnanosti pro léta 2005–2008 a rovněž Integrované hlavní směry pro růst a zaměstnanost pro léta 2008–2010. Zvyšování a zkvalitňování investic do lidského kapitálu je tak jedním z klíčových směrů, jimiž by se měly ubírat Národní programy reforem jednotlivých členských zemí EU. Přitom lidský kapitál je zde chápán především jako výsledek vzdělávání, ať už formálního či neformálního charakteru.

Jelikož utváření znalostní ekonomiky vyžaduje, aby byli pracovníci schopni se neustále přizpůsobovat měnícím se potřebám trhu práce, technologickým změnám a inovacím, v souladu s výše uvedeným by vlády členských zemí měly usilovat především

o zvyšování úrovně dosaženého vzdělání svých obyvatel, a to v průběhu celého jejich života. Lisabonské cíle v oblasti vzdělávání jsou následující.¹

Zajistit, aby v EU do konce roku 2010:

- byl průměrný podíl předčasně opouštějících školu nižší než 10 %,
- alespoň 85 % 22letých osob dosáhlo vyššího středního vzdělání nebo vyššího,
- průměrný podíl účasti dospělé pracující populace v celoživotním vzdělávání dosáhl alespoň 12,5 %,
- se podíl 15letých s nedostatečnou čtenářskou gramotností snížil alespoň o 20 % ve srovnání s rokem 2000,
- se celkový podíl absolventů matematických, přírodovědných a technických oborů zvýšil alespoň o 15 % při současném snížení genderové nerovnováhy.²

Vzdělaná, kvalifikovaná a přizpůsobivá pracovní síla pak má dle Kokovy zprávy zajistit vyšší produktivitu a konkurenceschopnost Evropské unie.

2. Plnění Lisabonských cílů po roce 2005

Následující tabulka ukazuje, jak se od roku 2005 daří členským zemím EU naplňovat první z uvedených cílů. Jedná se o podíly těch obyvatel na celkové populaci, kteří jsou ve věku 18–24 let a dále již nepokračují ve vzdělávání v jakékoliv jeho formě. Tito obyvatelé přitom dosáhli většinou nižšího sekundárního vzdělání dle Mezinárodní klasifikace vzdělání (ISCED97).³ V tabulce jsou tučně zvýrazněny údaje pod hranicí 10 %.

Tabulka č. 1: Podíl obyvatel ve věku 18–24 let, kteří již nepokračují ve vzdělání, na celkové populaci v jednotlivých zemích EU mezi lety 2005–2007 (%)

země / rok	2005	2006	2007
Slovensko	4,3	5,2	4,3
Česká republika	6,4	5,5	*
Polsko	5,5	5,6	5,0
Slovensko	5,8	6,4	7,2
Finsko	9,3	8,3	7,9
Švédsko	11,7	12,0	8,6
Litva	9,2	10,3	8,7
Maďarsko	12,3	12,4	10,9
Rakousko	9,0	9,6	10,9
Irsko	12,3	12,5	11,5
Holandsko	13,6	12,9	12,0
Belgie	13,0	12,6	12,3
Dánsko	8,5	10,9	12,4
Kypr	18,1	16,0	12,6

¹ Tyto cíle byly schváleny na zasedání Evropské rady v Bruselu v roce 2003, jež bylo součástí Lisabonského procesu.

² Integrované hlavní směry pro růst a zaměstnanost 2008–2010 se dále věnují především prvním třem z uvedených cílů, proto se ani tento článek zbylými dvěma cíli podrobně nezabývá.

³ V ČR odpovídá nižšímu sekundárnímu vzdělání druhý stupeň základního vzdělání.

Německo	13,8	13,9	12,7
Francie	12,0	12,3	12,7
Estonsko	14,0	13,2	14,3
Řecko	13,3	15,9	14,7
Lucembursko	13,3	17,4	15,1
Lotyšsko	11,9	19,0	16,0
Bulharsko	20,0	18,0	16,6
Spojené království	14,0	13,1	17,0
Rumunsko	20,8	19,0	19,2
Itálie	21,9	20,8	19,3
Španělsko	30,8	29,9	31,0
Portugalsko	38,6	39,2	36,3
Malta	41,2	41,2	37,3

Poznámka: * neuvedeno.

Zdroj: Eurostat, vlastní úprava

Z tabulky č. 1 je patrné, že v průměru v podílu předčasně opouštějících školu nedošlo mezi sledovanými lety k výraznějším změnám. Průměr EU 27 se stále pohybuje okolo 15 %, průměr EU 15 dokonce kolem 17 % (Eurostat, 2009c). Nejnižšího podílu dosahují Slovinsko, Česká republika, Polsko a Slovensko, nejvyššího naopak Malta, Portugalsko a Španělsko, kde podíl předčasně opouštějících školu převyšuje 30 %. K nejvýraznějšímu poklesu v tomto podílu došlo na Kypru (- 5,5 p. b.), k nejvyššímu nárůstu pak v Lotyšsku a Dánsku, a to okolo 4 p. b. Dánsko přitom v roce 2005 patřilo k zemím s nejnižším podílem osob předčasně opouštějících školu.

Dalším z cílů Evropské strategie zaměstnanosti v oblasti vzdělávání je dosažení alespoň 12,5 % podílu účasti produktivních obyvatel na celoživotním vzdělávání. V tabulce č.2 je uveden podíl osob ve věku 25–64 let, které v pravidelném šetření Eurostatu uvedly, že se zúčastnily nějakého vzdělávacího programu ve 4 týdnech předcházejících tomuto šetření. Tučně jsou zvýrazněny hodnoty přesahující 12,5 %. V tomto případě dosahují nejvyšších hodnot Švédsko, Dánsko a Finsko, dále také Spojené království a Nizozemí. Průměr EU 15 se tak pohybuje okolo 11 %, EU 25 a 27 pak okolo 10 % (Eurostat, 2009g). Od roku 2005 je poměrně stabilní, stejně tak hodnoty jednotlivých členských zemí. Pouze v Estonsku došlo k výraznějšímu nárůstu, a to téměř o 4 p. b., a ve Spojeném království k prudkému poklesu o celých 7,7 p. b. Pokud jde o nejnižší podíly v EU, s trochou nadsázky je možné říci, že v Bulharsku a Rumunsku nic takového, jako je celoživotní vzdělávání, neexistuje.

Tabulka č. 2: Podíl osob ve věku 25–64 let, které prošly jakýmkoliv vzdělávacím programem ve 4 týdnech předcházejících šetření Eurostatu, v jednotlivých zemích EU mezi lety 2005–2008 (%)

země / rok	2005	2006	2007	2008
Švédsko	33,4	32,0	32,4	*
Dánsko	27,4	29,2	29,2	30,2
Finsko	22,5	23,1	23,4	23,1
Spojené království	27,6	26,7	20,0	19,9
Nizozemí	15,9	15,6	16,6	17,0

Slovinsko	15,3	15,0	14,8	13,9
Rakousko	12,9	13,1	12,8	13,2
Španělsko	10,5	10,4	10,4	10,4
Irsko	7,4	7,3	7,6	10,2
Estonsko	5,9	6,5	7,0	9,8
Kypr	5,9	7,1	8,4	8,5
Lucembursko	8,5	8,2	7,0	8,5
Německo	7,7	7,5	7,8	7,9
Česká republika	5,6	5,6	5,7	7,8
Francie	7,1	7,6	7,4	7,2
Belgie	8,3	7,5	7,2	6,8
Lotyšsko	7,9	6,9	7,1	6,8
Itálie	5,8	6,1	6,2	6,3
Malta	5,3	5,4	6,0	6,2
Portugalsko	4,1	4,2	4,4	5,3
Litva	6,0	4,9	5,3	4,9
Polsko	4,9	4,7	5,1	4,7
Slovensko	4,6	4,1	3,9	3,3
Maďarsko	3,9	3,8	3,6	3,1
Řecko	1,9	1,9	2,1	2,9
Rumunsko	1,6	1,3	1,3	1,5
Bulharsko	1,3	1,3	1,3	1,4

Poznámka: * neuvedeno.

Zdroj: Eurostat, vlastní úprava

Vyšší sekundární vzdělání znamená dle ISCED97 takové vzdělání, které umožňuje přímý vstup na trh práce a aktivní účast na společenském a ekonomickém životě společnosti (příp. přímý přístup k vyšší úrovni vzdělání). V tabulce č.3 jsou uvedeny podíly obyvatel ve věkové skupině 20–24 let, kteří dosáhli alespoň tohoto stupně vzdělání. V tabulce jsou opět tučně zvýrazněny hodnoty zemí, které již naplnily cíl Strategie zaměstnanosti v podobě minimálně 85 % podílu.

Průměrný podíl osob ve věku 20–24 let s ukončeným alespoň vyšším středním vzděláním po celé sledované období rostl, avšak velice pomalým tempem. Průměr EU 27, 25 i 15 vzrostl přibližně o 1 p. b., v případě EU 27 na 78,5 % (Eurostat, 2009i). O více než 7 p. b. však tento podíl vzrostl v Bulharsku, k rychlému nárůstu došlo také v Portugalsku. Nicméně Portugalsko společně s Maltou a Španělskem patří k zemím s nejnižším podílem mladých obyvatel, kteří ukončili alespoň vyšší sekundární vzdělání. Naopak nejvyšších podílů těchto obyvatel dosahují Slovensko, Česká republika, Polsko a Slovinsko, a to více než 90 %.

Tabulka č. 3: Podíl obyvatel ve věku 20–24 let s ukončeným alespoň vyšším sekundárním vzděláním v jednotlivých zemích EU mezi lety 2005–2008 (%)

země / rok	2005	2006	2007	2008
Slovensko	91,8	91,5	91,3	92,3
Česká republika	91,2	91,8	91,8	91,6
Polsko	91,1	91,7	91,6	91,3

Slovensko	90,5	89,4	91,5	90,2
Litva	87,8	88,2	89,0	89,1
Švédsko	87,5	86,5	87,2	87,9
Irsko	85,8	85,7	86,8	87,4
Finsko	83,4	84,7	86,5	86,2
Kypr	80,4	83,7	85,8	85,1
Rakousko	85,9	85,8	84,1	84,5
Bulharsko	76,5	80,5	83,3	83,7
Francie	83,4	83,2	82,4	83,7
Maďarsko	83,4	82,9	84,0	83,6
Belgie	81,8	82,4	82,6	82,2
Estonsko	82,6	82,0	80,9	82,2
Řecko	84,1	81,0	82,1	82,1
Lotyšsko	79,9	81,0	80,2	80,0
Rumunsko	76,0	77,2	77,4	78,3
Spojené království	78,1	78,8	78,1	78,2
Itálie	73,6	75,5	76,3	76,5
Nizozemí	75,6	74,7	76,2	76,2
Německo	71,5	71,6	72,5	74,1
Lucembursko	71,1	69,3	70,9	72,8
Dánsko	77,1	77,4	70,8	71,0
Španělsko	61,8	61,6	61,1	60,0
Portugalsko	49,0	49,6	53,4	54,3
Malta	53,7	51,1	55,5	54,2

Zdroj: Eurostat, vlastní úprava

Podíl osob, které dosáhly alespoň vyššího sekundárního vzdělání, však není sám o sobě ukazatelem s příliš vysokou vypovídající hodnotou. Nezohledňuje například rozdílnou strukturu vzdělávacích systémů jednotlivých zemí, kvalitu výuky apod. Podstatné je pochopitelně sledovat také celkové rozložení populace zemí podle nejvyšší úrovně dosaženého vzdělání (Eurostat, 2009b).

V České republice, Slovensku, Polsku či Slovinsku je tradičně obrovský podíl osob právě s vyšším sekundárním vzděláním, avšak podíl obyvatel se vzděláním vyšší úrovně patří k nejnižším v Evropě, neboť zdejší obyvatelstvo upřednostňuje nižší, avšak odborné, vzdělání s brzkým vstupem na trh práce. Tato skutečnost také značně přispívá k tomu, že tyto země zároveň naplňují cíl nízkého podílu osob předčasně opouštějících školu.

Naproti tomu v zemích, jako je Nizozemí, Spojené království, Dánsko, Lucembursko nebo Německo,¹ u nichž se sledovaný ukazatel pohybuje pod průměrem EU 27, se podíl produktivních osob s terciárním vzděláním na celkové populaci pohybuje okolo 20 %, což je podíl takřka dvakrát větší než v případech výše uvedených zemí, avšak vysoký je

¹ Na tomto místě je nutné uvést, že ani v testech OECD PISA (Program pro mezinárodní hodnocení studentů), které se věnují klíčovým kompetencím studentů, a tedy posledním dvěma Lisabonským cílům, nedosahují tyto země nejlepších výsledků v EU. V tomto směru jsou nejúspěšnějšími zeměmi Finsko a Estonsko. Podrobněji viz (OECD, 2009).

rovněž podíl osob s primárním a nižším sekundárním vzděláním. Politika zaměstnanosti v obou skupinách zemí by tak měla být naprosto odlišná.

Zatímco v první z uvedených by měla logicky směřovat ke zvýšení podílu osob s terciárním vzděláním, ve druhé k motivaci osob s primárním či nižším sekundárním vzděláním k dalšímu vzdělávání. Tomu by měly odpovídat Národní programy reforem jednotlivých zemí, které jsou sestavovány právě s ohledem na jejich specifické problémy – a bezpochyby tomu tak skutečně je. Nicméně Národní programy reforem musejí zároveň respektovat Hlavní směry pro růst a zaměstnanost a přesně kvantifikované Lisabonské cíle a jejich specifické potřeby tak jsou zpravidla zahrnovány do velice obecně formulovaných cílů.¹ Stejně obecně jako jejich vymezení je pak také vyhodnocování procesu jejich dosahování. Naproti tomu hodnocení a kontrola dosahování Lisabonských cílů jsou s ohledem na jejich přesné vymezení poměrně jednoduché.

Jak jsou tedy vlády členských zemí motivovány k tomu, aby své úsilí směřovaly k řešení specifických problémů svých trhů práce v okamžiku, kdy se tyto rozcházejí s problémy EU jako celku a kdy mají kritéria EU do značné míry splněna? Tomu také odpovídá fakt, že Česká republika, Slovensko či Polsko patří dlouhodobě mezi evropské země s nejnižším podílem veřejných i soukromých výdajů na vzdělání na jednoho žáka/studenta (Eurostat, 2009a). Naproti tomu zeměmi, které do vzdělání investují největší objem veřejných i soukromých prostředků, jsou právě Dánsko, Spojené království nebo Nizozemí, přičemž – v souladu s Lisabonským procesem a tím, jak se jim daří naplňovat cíle – investují především do sekundárního vzdělávání.

3. Vybrané aspekty ovlivňující ekonomickou úroveň jednotlivých zemí v kontextu současné situace na trzích práce EU

3.1. Lidský kapitál

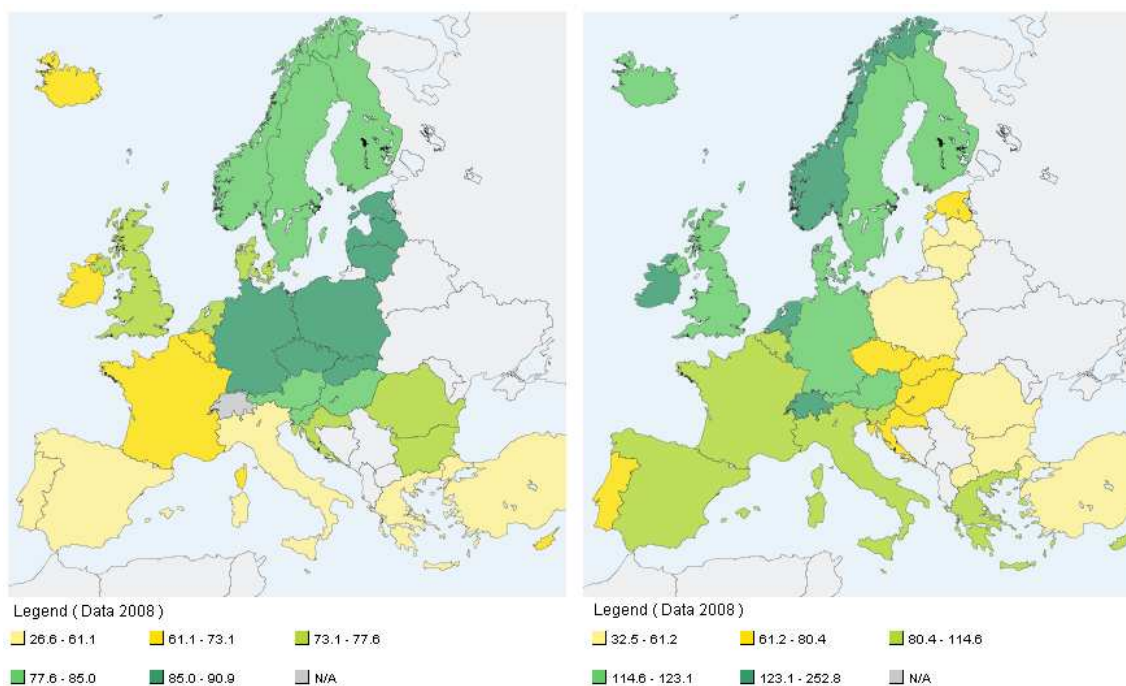
I přes výše uvedené nedostatky je právě podíl obyvatel, kteří dosáhli alespoň vyššího sekundárního vzdělání, jedním z nejjednodušších a velmi často používaných ukazatelů vyjadřujících úroveň lidského kapitálu ve společnosti. Následující obrázek umožňuje porovnat podíl takto vzdělaných osob, znázorněný v mapce vlevo s reálným HDP na obyvatele uvedeným v mapce vpravo v jednotlivých evropských zemích v roce 2008. Pakliže by úroveň lidského kapitálu ve společnosti byla skutečně určující pro ekonomickou úroveň země, jak předpokládá Lisabonská strategie a Kokova zpráva, mělo by platit, že země se vzdělanějším obyvatelstvem² dosahují vyšší úrovně HDP/obyv.

¹ Např. český Reformní program pro léta 2008–2010 v části Zaměstnanost v oblasti vzdělávání poměrně podrobně identifikuje problémové oblasti, jsou zde však velice obecně vymezeny cíle jako Prosazování rovných příležitostí ve vzdělávání, Podpora účasti dospělých v dalším vzdělávání nebo realizace Implementačního plánu Strategie celoživotního učení. Tato Strategie se pak opět věnuje především tomu, jak se České republice daří naplňovat Lisabonské cíle, a neopomíjí ani zdůraznění silných stránek ČR v podobě nízkého podílu předčasně opouštějících školu a vysokého podílu osob, které dosáhly alespoň vyššího sekundárního vzdělání.

² Země se vzdělanějším obyvatelstvem se, v souladu se sledovaným ukazatelem, v dalším textu chápe ta země, jež má vyšší podíl obyvatel se sekundárním a vyšším vzděláním.

Obrázek č. 1: Podíl osob ve věku 25–64 let s ukončeným alespoň vyšším sekundárním vzděláním (%) a reál. HDP/obyv. v PPS (EU 27 = 100 %) v jednotlivých zemích EU v roce 2008

Poznámka: N/A = neuvedeno.

Zdroj: Eurostat, vlastní úprava

Po bližším prostudování výše uvedené mapky není možné říci, že by mezi vzdělaností a ekonomickou úrovní jednotlivých zemí existoval pozitivní vztah. Staré členské země EU (EU 15) s výjimkou Portugalska vykazují vyšší ekonomickou úroveň bez ohledu na podíl osob s vyšším sekundárním a vyšším vzděláním a naopak, země nově přistoupivší, zejména pak Česká republika, Slovensko, Polsko a pobaltské republiky, které patří k zemím s nejvzdělanějším obyvatelstvem, se s ohledem na HDP/obyv. pohybují hluboko pod průměrem EU 27.¹ Avšak právě v těchto zemích společně s Rumunskem a Bulharskem došlo od roku 2003 k nejvyššímu nárůstu produktivity (Eurostat, 2009e). Na druhou stranu je třeba říci, že uvedené se netýká Německa, byť i zde podíl osob s vyšším sekundárním a vyšším vzděláním přesahuje 85 %, a že k tomuto nárůstu došlo i přes skutečnost, že v úrovni vzdělanosti těchto zemí prakticky k žádným změnám nedošlo. Je tedy otázkou, do jaké míry je vývoj a úroveň HDP/obyv. možné vysvětlit právě úrovní vzdělanosti a jejími změnami a do jaké míry dalšími faktory, jež ovlivňují produktivitu, jako je např. úroveň technologie a její změny, historicko-kulturní vývoj dané ekonomiky, její tradiční společenské hodnoty apod. Porovnávat vzdělanost a ekonomickou úroveň starých a nově přistoupivších členských zemí se tak zdá být téměř nemožné, neboť při schvalování Lisabonských cílů byla jejich výchozí pozice

¹ Obdobné srovnání provedli také např. Keller a Tvrđý (2008).

naprosto odlišná. Skutečný význam vzdělanosti se tak ukáže až v průběhu příštích let, či desetiletí.

3.2. Sociální kapitál

Ekonomickému konceptu lidského kapitálu bývá především ze strany sociologů vytýkáno, že uvažuje pouze vlastnosti, schopnosti a dovednosti, jimiž disponuje jedinec sám a nikoliv již jeho vazby na okolí a další jedince, které jsou pro uplatnění na pracovním trhu minimálně stejně důležité. Nabízejí tedy alternativu v podobě konceptu tzv. *sociálního kapitálu*. Ten je možné chápat minimálně ve dvou rovinách, a to v rovině makrosociální a mikrosociální. Z makrosociálního hlediska je tento pojem chápán jako „*míra důvěry a vstřícnosti, jež vládne v určité době a v určité společnosti, či jako ochota občanů podílet se na veřejném životě, například formou účasti v asociacích a dobrovolných sdruženích*“ (Keller, 2009). Naopak přístup mikrosociální chápe sociální kapitál jako „*sít' meziosobních vztahů, které může každý člen skupiny mobilizovat při sledování svých zájmů a kvůli vylepšení své vlastní pozice*“ (Keller, 2009). Jedná se tedy o síť přátel a známých, která nebyla primárně vybudována s cílem sledovat ekonomický užitek, nicméně umožňuje toky vlivů a informací, které ovlivňují chování a rozhodování účastníků trhu práce. Síla všech vztahů, které síť tvoří, je přitom dána množstvím času, po který jsou dotyčné osoby v kontaktu. V tomto případě je na místě dále rozlišovat tzv. svazující sociální kapitál a přemosťující sociální kapitál. Zatímco sociální kapitál svazující je tvořen sítí vztahů mezi rodinnými příslušníky a nejbližšími přáteli a svým způsobem tyto jedince izoluje od nových informací, sociální kapitál přemosťující je tvořen sítí vztahů se vzdálenějšími známými, často z odlišných sociálních skupin a spíše formálního charakteru, jež toky těchto informací umožňují. Pochopitelně – jak bylo již uvedeno – rovněž informací, které je možné využít na trhu práce. Z tohoto důvodu je pro jedince nutné pěstovat oba uvedené typy vazeb (Granovetter, 1983). V souvislosti se sociálními vazbami stojí nepochybně za zmínku také koncept tzv. kulturního kapitálu,¹ který říká, že potomci vzdělanějších rodičů jsou výchovou předurčeni dosáhnout vyššího vzdělání než potomci méně vzdělaných rodičů a stejně tak vyššího sociálního statusu, jenž jim umožňuje navazovat „kvalitnější“ sociální vazby, a na trhu práce jsou tak a priori zvýhodněni.

V jednotlivých členských zemích Evropské unie byla úroveň sociálního kapitálu zkoumána ve všech výše uvedených pojetích v roce 2004, kdy byl této problematice věnován jeden ze speciálních Eurobarometrů (European Commission, 2005). Výsledky pak byly publikovány v roce 2005. Z výzkumu vyplynulo, že zeměmi s nejvyšší úrovní sociálního kapitálu v EU chápaného v makrosociálním měřítku jsou přirozeně skandinávské země, tedy Švédsko, Finsko a také Dánsko a Nizozemí, kde více než 60 % obyvatel tvrdí, že je možné důvěřovat většině lidí, v Dánsku je to pak dokonce téměř 80 %. Mezi těmito zeměmi a ostatními členy EU existuje obrovský rozdíl. Vysoká míra důvěry ve společnosti severovýchodních států blahobytu pak také pochopitelně vede k tomu, že jsou zde snáze navazovány nové kontakty, ať už se jedná o vazby svazujícího či přemosťujícího typu.

Nicméně, ponecháme-li severní země stranou, jsou zeměmi s nejvyšší úrovní sociálního kapitálu Lucembursko, Irsko, Spojené království, Belgie, Francie, Německo

¹ V ČR se touto problematikou zabýval např. Katriňák (2004).

a Rakousko (Wallace, Eichler, 2007). Jsou to země s vysokou mírou důvěry ve společnost a s převažujícím typem přemostujících vazeb. Česká republika, Slovensko, Slovinsko a Lotyšsko jsou pak rovněž zeměmi s relativně vysokou úrovní sociálního kapitálu, avšak především díky silnějším svazujícím vazbám, míra důvěry je nízká. Svazující vazby jsou pak naprosto převládající v Řecku, Portugalsku, Bulharsku, Litvě a na Kypru. Zcela nejnižší úroveň sociálního kapitálu, bez jakýchkoliv vazeb a důvěry ve společnost, dosahují Polsko, Španělsko, Estonsko, Malta, Rumunsko, Itálie a Maďarsko.

Porovnáme-li opět výše uvedené s HDP/obyv. zmíněných zemí (viz obrázek č. 1, mapa vpravo) zdá se, že je možné vyslovit hypotézu stanovující, že země s vyšší mírou důvěry ve společnost a rozsáhlými sociálními sítěmi s převažujícím typem přemostujících vazeb dosahují vyššího HDP na obyvatele.¹ Není však možné vyloučit variantu opačné kauzality, kdy by vysoká ekonomická úroveň vedla k vyšší úrovni sociálního kapitálu.

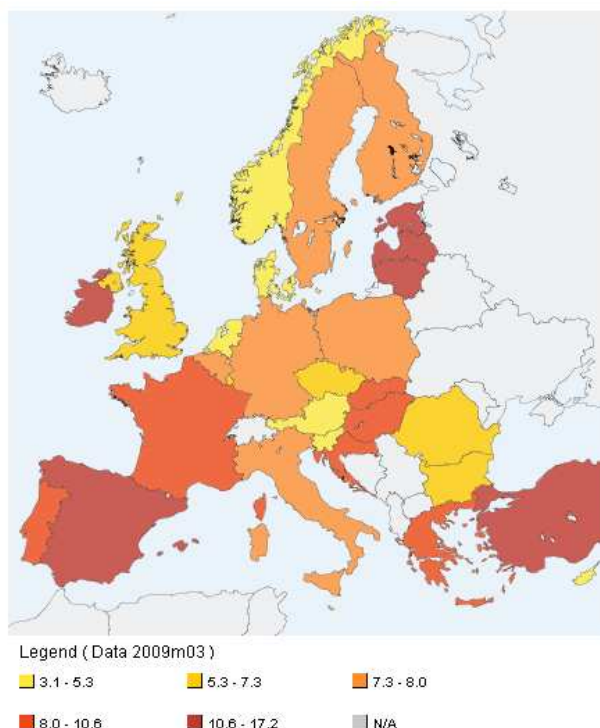
3.3. Současná situace na trhu práce

Následující obrázek ukazuje míru nezaměstnanosti v evropských zemích v březnu 2009² (Eurostat, 2009j). Zeměmi, které si v době ekonomické recese udržují nejnižší míru nezaměstnanosti v EU, jsou Nizozemí, Rakousko, Kypr a Dánsko, přičemž v porovnání se stejným měsícem předchozího roku tyto země zaznamenaly pouze minimální nárůst tohoto ukazatele. Patří také k zemím s nejnižší mírou dlouhodobé nezaměstnanosti v EU. Nebezpečí dlouhodobé nezaměstnanosti spočívá především v jejich sociálních dopadech, sociální exkluzi a utváření tzv. stigmat nezaměstnanosti. Rovněž míra zaměstnanosti v těchto zemích patří k nejvyšším v EU a převyšuje Lisabonskou strategii požadovaných 70 %.

S ohledem na vzdělanostní strukturu se jedná o země s vysokým podílem osob s terciárním vzděláním (výjimkou je Rakousko, kde převládá obyvatelstvo se sekundárním vzděláním) a osob zapojených v procesu celoživotního vzdělávání, což je jediné z analyzovaných Lisabonských kritérií, jež uvedené země naplňují. Jsou to zároveň země s vysokou úrovní sociálního kapitálu, třebaže na Kypru se jedná o sociální kapitál svazujícího typu.

¹ Uvedenou hypotézu je pochopitelně vhodné dále ověřit, což však přesahuje rozsah a cíl tohoto příspěvku.

² V době zpracovávání příspěvku nebyla novější data pro všechny členské země EU dostupná.

Obrázek č. 2: Míra nezaměstnanosti (%) v evropských zemích v březnu 2009

Zdroj: Eurostat, vlastní úprava

3.3.1. Flexicurity–pružnost a jistota

Uvážíme-li charakteristiky trhů práce jednotlivých členských zemí EU, jejich vývoj v posledních letech a obsah předchozích kapitol, je zřejmé, že ne nadarmo se vzorem pro utváření politiky zaměstnanosti v EU staly Nizozemí a Dánsko. Koncept flexicurity, který zde má svůj původ, se stal všeobecně uznávanou cestou k řešení současných problémů evropských trhů práce. Pojí v sobě aktivní politiku zaměstnanosti, zaměřenou na růst flexibility a mobility pracovních sil s relativně štědrá, avšak velice striktní pasivní politikou zaměstnanosti, založenou na principu práv a povinností nezaměstnaných, jež směřuje k zachování sociálního statusu osob při ztrátě zaměstnání, jejich motivaci a snadnému a brzkému návratu do pracovního života, čímž do značné míry redukuje sociální dopady nezaměstnanosti a náklady plynoucí z jejich řešení.

Nejen v České republice jsou za stěžejní problémy trhu práce stále považovány jeho vysoká rigidita a přílišná štědrot a zneužívání sociálního systému. Např. v jejím případě se tedy přijetí základních principů flexicurity jeví téměř jako opravdu spásné řešení. Je však třeba si uvědomit, na jakých základech byl tento koncept vybudován. Dánsko a Nizozemí, první země, na něž byl koncept flexicurity aplikován, jsou (jak bylo již několikrát uvedeno) zeměmi s vysokým podílem vysokoškolsky vzdělaných obyvatel, kteří jsou navíc ochotni se dále vzdělávat po celý život. Životní strategie

vysoškoškoláků je zaměřená na sociální status (Katrňák, 2004), a jsou tak motivováni k tomu si jej udržet. Celoživotní přístup ke vzdělání pak zajišťuje vyšší adaptabilitu a flexibilitu. Velice důležitá je zde vysoká úroveň sociálního kapitálu, která podstatně snižuje riziko morálního hazardu plynoucí ze štědrosti sociálního systému, jež je při uplatňování flexicurity zachována. Důvěra mezi sociálními partnery je pak nutným předpokladem pro úspěšné jednání tripartity. Nelze opomíjet ani fakt, že zavedení a úspěšné fungování konceptu flexicurity je poměrně náročné na finanční prostředky. Situace v ČR (ale i v řadě dalších zemí EU) je však zcela odlišná a možnost zavedení principů flexicurity do jejich koncepcí politiky zaměstnanosti tak nemusí být vůbec snadné.

4. Diskuse

Zeměmi s nejvyšší ekonomickou úrovní v EU jsou Lucembursko, Irsko, Nizozemí, dále Rakousko, Švédsko, Dánsko, Spojené království, Německo a Finsko, přičemž všechny tyto země se vyznačují vysokou mírou důvěry ve společnost a vysokou úrovní přemostujícího sociálního kapitálu. Přestože pouze Švédsko a Finsko naplňují všechna Lisabonská kritéria, společnou charakteristikou uvedených zemí s ohledem na vzdělanost populace je vysoký podíl obyvatel s terciárním vzděláním a vysoká míra účasti na celoživotním vzdělávání. Nizozemí, Rakousko a Dánsko pak také dlouhodobě vykazují nejpříznivější charakteristiky trhu práce, zejména pak v době ekonomické recese. Právě Nizozemí a Dánsko a koncept flexicurity, který zde má svůj původ, se tak staly vzorem pro utváření politiky zaměstnanosti v EU.

Naproti tomu stojí země, jako je Česká republika, Slovensko, Polsko a Litva, které splňují dvě ze tří hlavních Lisabonských kritérií, jeví se tak jako úspěšnější než většina výše uvedených zemí a měřeno podílem obyvatel s vyšším sekundárním a vyšším vzděláním, patří k zemím s nejvzdělanějším obyvatelstvem v Evropě. Avšak kromě Litvy je zde velice nízký podíl osob s terciárním vzděláním. S ohledem na HDP/obyv. se tyto země pohybují hluboko pod průměrem EU a s výjimkou ČR dlouhodobě vykazují jedny z nejhorších charakteristik trhu práce, Slovensko je zemí s nejvyšší mírou dlouhodobé nezaměstnanosti v EU. Další společnou charakteristikou těchto zemí je velice nízká míra důvěry ve společnost.

Závěr

Investice do lidského kapitálu, resp. vzdělávání, jsou považovány za jeden z hlavních zdrojů hospodářského růstu. Také Evropská unie považuje tento nástroj za stěžejní při své snaze o dosažení cílů, jež si stanovila v průběhu Lisabonského procesu. V oblasti vzdělávání se jedná především o to, aby do konce roku 2010 byl průměrný podíl předčasně opouštějících školu nižší než 10 %, alespoň 85 % 22letých osob dosáhlo vyššího středního vzdělání nebo vyššího a aby průměrný podíl účasti dospělé pracující populace v celoživotním vzdělávání dosáhl alespoň 12,5 %. Od roku 2005, kdy byla Lisabonská strategie revidována W. Kokem a jeho pracovní skupinou, se průměr EU v žádné z uvedených oblastí podstatně nepřiblížil ke svému cíli. Nejvýraznějšího pokroku bylo dosaženo v případě cíle podílu mladých osob s alespoň vyšším sekundárním vzděláním, který vzrostl o 1 p. b., a to ze 77,5 % v roce 2005 na 78,5 % v roce 2008. Podíl předčasně opouštějících školu klesl o 0,3 p. b. na 15,2 % v roce 2007 a podíl osob zapojených v procesu celoživotního vzdělávání dokonce poklesl z 9,8 %

v roce 2005 na 9,6 % v roce 2008. Všechny uvedené cíle v EU splňují pouze tři členské země, a to Švédsko, Finsko a Slovinsko.

Byť Švédsko a Finsko patří k zemím s nejvyšší ekonomickou výkonností v EU, obecně tyto země pojí spíše jiné charakteristiky než splnění Lisabonských cílů. Jedná se zejména o vysoký podíl obyvatel s terciárním vzděláním, obyvatel účastnících se procesu celoživotního vzdělávání a vysokou úroveň sociálního kapitálu. Právě tyto charakteristiky patří k předpokladům, na kterých stojí možnost implementace konceptu flexicurity v podobě, v jaké existuje v Dánsku nebo v Nizozemí, na konkrétní trh práce. Velkému množství členských zemí EU jsou tyto charakteristiky stále cizí, což ovšem neznamená, že nemohou flexicurity přijmout v určité modifikované podobě. Přestože v řadě dokumentů, které se týkají flexicurity,¹ je v souvislosti s přejímáním tohoto konceptu důrazně upozorňováno na nutnost přihlídnout ke specifickým každé členské země, která nemusejí být v souladu s obecnými předpoklady přijetí tohoto konceptu, v dokumentech udávajících směry politiky zaměstnanosti je již spíše opomíjena. Mohlo by tak dojít k situaci, kdy se bude řada členských zemí EU tak soustředit na dosažení toho či onoho procentního podílu, že jejich specifické problémy zůstanou neřešeny. Avšak Lisabonské či jiné cíle splní úspěšně.

Investice do vzdělávání jsou bezesporu podstatným nástrojem zvyšování produktivity EU, a to už jen z toho důvodu, že budovat znalostní ekonomiku bez znalostí jaksí nelze. Avšak cíle stanovené EU v této oblasti by zřejmě měly být v budoucnu poněkud přehodnoceny. Zdůrazněna by měla být především kvalitativní stránka vzdělávání s ohledem na specifika jednotlivých zemí a jejich trhů práce. Mohlo by se totiž také stát, že budou-li členské země nuceny ke stále vyšším podílům obyvatel se stále vyšším vzděláním, povede tento proces k „převzdělanosti“ evropské pracovní síly, degradaci vzdělání, nesouladu poptávky s nabídkou práce a nedostatku dělnických a řemeslných profesí, zatímco absolventi vysokých škol nebudou schopni se svými diplomy nalézt uplatnění. To zcela jistě není žádoucím jevem ani ve znalostní ekonomice.

Použitá literatura

Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions - Towards Common Principles of Flexicurity: More and better jobs through flexibility and security {COM(2007) 359 final}. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0359:FIN:EN:PDF>.

European Commission. (2005). Special Eurobarometer 223 / Wave 62.2. Social Capital. Brussels. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_223_en.pdf.

Eurostat. (2009a). *Annual expenditure on public and private educational institutions per pupil/student*. Přístup 20-08-2009 http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/dataset?p_product_code=TPS00067.

¹ Viz např. Communication from the Commission, COM(2007) 359 final nebo Official Journal of the European Union, (2008).

Eurostat. (2009b). *Distribution of population by education level*. Přístup 18-08-2009. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/dataset?p_product_code=ILC_OT06.

Eurostat. (2009c). *Early school leavers by gender*. Přístup 12-08-2009 http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/dataset?p_product_code=TSISC060.

Eurostat. (2009d). *Employment rate by gender*. Přístup 21-08-2009 http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/dataset?p_product_code=TSIEM010.

Eurostat. (2009e). *GDP per capita in PPS*. Přístup 21-08-2009 http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/dataset?p_product_code=TSIEB010.

Eurostat. (2009f). *Harmonised unemployment rate by gender - total*. Přístup 21-08-2009 http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/dataset?p_product_code=TEILM020.

Eurostat. (2009g). *Lifelong learning*. Přístup 12-08-2009 http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/dataset?p_product_code=TSWSC440.

Eurostat. (2009h). *Long-term unemployment rate by gender*. Přístup 21-08-2009 http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/dataset?p_product_code=TSISC070.

Eurostat. (2009i). *Youth education attainment level by gender*. Přístup 12-08-2009 http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/dataset?p_product_code=TSIIR110.

Eurostat. (2009j). *Unemployment rate by gender*. Přístup 21-08-2009 http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/dataset?p_product_code=TSIEM110.

Eurostat. (2009k). *Total population having completed at least upper secondary education*. Přístup 21-08-2009 http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/dataset?p_product_code=TPS00065.

GELAUFF, G., LEJOUR, A. (2006). *Five Lisbon Highlights: The Economic Impact of Reaching These Targets*. CPB Documents 104, CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis.

GRANOVETTER, M. (1983). The Strength of Weak Ties: A Network Theory Revisited, in *Sociological Theory*, roč. 1, s. 201–233. Přístup 04-09-2009 http://si.umich.edu/~rfrost/courses/SI110/readings/In_Out_and_Beyond/Granovetter.pdf.

KATRŇÁK, T. (2004). *Odsouzení k manuální práci: vzdělanostní reprodukce v dělnické rodině*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-86429-29-6.

KELLER, J. (2009). *Nejistota a důvěra aneb K čemu je modernitě dobrá tradice*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 978-80-7419-002-5.

- KELLER, J., TVRDÝ, L. (2008). *Vzdělanostní společnost?: Chrám, výtah a pojišťovna*. 1.vyd. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 978-80-86429-78-6.
- MURRAY, T. S. (2005). *Aspects of Human Capital and the Knowledge Economy: Challenges for Measurement*. Prezentováno na konferenci Eurostatu „Knowledge Economy: Challenges for Measurement“. Lucemburk.
- MPSV. (2004). *Lisabonská strategie pro růst a zaměstnanost. Zpráva skupiny odborníků pod předsednictvím Wima Koka*. Přístup 05-08-2009 http://portal.mpsv.cz/sz/politikazamest/evropskastrateg/w_kok_lisabon_strategie_zpravaii_cas_ekonom_30_11_04.pdf.
- MPSV. (2005). *Národní lisabonský program 2005–2008 (Národní program reformem České republiky)*. Přístup 05-08-2009 http://portal.mpsv.cz/sz/politikazamest/narodni_akcni_plan/narodni_lisabonsky_program_2020-2008.pdf.
- MPSV. (2008). *Národní program reformem České republiky 2008–2010*. Přístup 05-08-2009 http://portal.mpsv.cz/sz/politikazamest/narodni_akcni_plan/npr2008_2010.pdf.
- MŠMT. (2007). *Strategie celoživotního učení ČR*. Přístup 18-08-2009 http://www.msmt.cz/uploads/Strategie_CZU_schvaleno_vladou.pdf.
- OECD. (2009). *PISA Country profiles* Přístup 18-08-2009 <http://pisacountry.acer.edu.au>.
- Official Journal of the European Union. (2008). Opinion of the European Economic and Social Committee on the ‘Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions — Towards Common Principles of Flexicurity: More and better jobs through flexibility and security’ COM(2007) 359 final (2008/C 211/15). <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:211:0048:0053:EN:PDF>
- Rozhodnutí Rady ze dne 12. července 2005 o hlavních směrech politik zaměstnanosti členských států (2005/600/ES).
- Rozhodnutí Rady ze dne 15. července 2008 o hlavních směrech politik zaměstnanosti členských států (2008/618/ES).
- Sdělení ČSÚ ze dne 13. 12. 2007 o zavedení Mezinárodní klasifikace vzdělání (částka 109/2007 Sb.).
- WALLACE, C., PICHLER, F. (2007). Bridging and Bonding Social Capital: Which Is More Prevalent in Europe? *European Journal of Social Security*. roč. 9, č. 1.
- Zpráva o plnění Národního lisabonského programu 2005–2008 (Národního programu reformem České republiky)*. Česká republika, 2006 Přístup 05-08-2009 http://ec.europa.eu/growthandjobs/pdf/nrp/CZ_nrp_cs.pdf.

ARE INVESTMENTS TO EDUCATION THE WAY TO ECONOMIC DEVELOPMENT?

Zuzana Machová

Národohospodářská katedra EkF VŠB-TU Ostrava, Sokolská třída 33, 701 21 Ostrava 1
(zuzana.machova@vsb.cz)

Abstract: In 2003, as a part of Lisbon process, the Brussels European Council agreed on five targets of European Employment Strategy in the field of education and training to be reached by 2010 and, according to human capital theory, thus increase the EU economic performance and global competitiveness. The main three of them state that the percentage of early school leavers should be at most 10 % on average, the European Union average level of participation in lifelong learning should be at least 12, 5 % of the adult working age population and that at least 85 % of the twenty-two-year-olds in the European Union should have completed upper secondary education or higher. The article is aimed on how EU member states achieve the targets in comparison to their labour productivity. Alternative concepts of cultural or social capital in connection with economic performance are also mentioned.

Key words: labour market, Lisbon strategy, European employment strategy, human capital, education, Lisbon targets, social capital

Abstrakt: V roce 2003 bylo na zasedání Evropské rady v Bruselu, jež bylo součástí Lisabonského procesu, schváleno pět cílů Evropské strategie zaměstnanosti v oblasti vzdělávání, jejichž dosažení má, v souladu s teorií lidského kapitálu, přispět k růstu ekonomické výkonnosti a konkurenceschopnosti EU. Stěžejní je přitom zajistit, aby v EU do konce roku 2010 byl průměrný podíl předčasně opouštějících školu nižší než 10 %, alespoň 85 % 22letých osob dosáhlo vyššího středního vzdělání nebo vyššího, průměrný podíl účasti dospělé pracující populace v celoživotním vzdělávání dosáhl alespoň 12,5 %. Příspěvek je zaměřen především na to, jak se jednotlivým členskými zeměmi EU daří naplňovat stanovené cíle v souvislosti s jejich produktivitou. Ve vztahu k ekonomické výkonnosti jsou zmíněny také koncepty sociálního či kulturního kapitálu.

Klíčová slova: trh práce, Lisabonská strategie, Evropská strategie zaměstnanosti, lidský kapitál, vzdělávání, Lisabonské cíle, sociální kapitál

JEL Classification: J24

